

TYÖVÄEN OMISTA KIRJASTOISTA JÄMSÄSSÄ JA MÄNTÄSSÄ

Eija Eskola

YTT, Lahti

Tapahtui Jämsän työväentalon vintillä 1970-luvulla

Kerran 1970-luvulla olin Jämsän työväenyhdistyksen toisen jäsenen kanssa penkomassa yhdistyksen kirjakasoja ja laatimassa kirjoista luetteloa. Pyynnön tehtäväämme olimme saaneet yhdistyksen johtokunnalta. Vanhan puurakennuksen ullakon kirja-aarteet olivat tuolloin jo unohdetun ja täysin hylätyn työväenkirjaston jäänteitä, mustakantaisia ja pölytetyneitä niteitä. Kuten tavallista, vanhoja kirjoja ei ollut laitettu roskiin tai paperinkeräykseen, vaan ne oli viety vintille. ”Taas Ingersoll”, hihkuin löytöjäni kaverilleni, joka kirjasi kirjan tiedot muistiin. Päivätyössäni kaupunginkirjastossa Robert G. Ingersoll ei soittanut minulle mitään kelloa, mutta työväentalon ullakolla hänen merkityksensä työväenkirjastoissa alkoi selvitä.

Rahaa iltamilla ja urheilukilpailuilla

En tunne Jämsän työväenyhdistyksen kirjaston perustamisvaiheita, mutta Mäntän työväenkirjaston alkuun olen voinut perehtyä Mänttä-Vilppulan kaupunginkirjaston arkistoon sijoitettujen Mäntän työväenyhdistyksen kirjastotoimikunnan pöytäkirjojen avulla.

Mäntässä aloitettiin iltamilla ja yhdellä kirjakaapilla. Työväenyhdistyksen johtokunta istui alas syksyllä 1911, ja esiin nousi ajatus lainakirjaston perustamisesta järjestöjen keskuuteen. Valittiin toimikunta ja siihen edustajat työväenyhdistyksestä, paperityöväen ja sekatyöväen ammattiosastoista sekä sosialidemokraattisesta nuoriso-osastosta. Päävastuunkantajiksi nimettiin nuoriso-osastoa edustava ja

kirjastonhoitajaksi valittu Anni Koskinen sekä A. Ahtola, työväenyhdistyksen mies.

Vuonna 1912 pidettiin varojen keräämiseksi kirjastolle kaksi ohjelmallista iltamaa ja kolme tanssi-iltamaa. Ahtola laittoi iltamista kolmen markan ilmoituksen *Kansan Lehteen* ja *Sorretun Voimaan* sekä huolehti seinämainoksista samoin kuin poliisille ilmoittamisesta. Toimikunnan ulkopuolisilta tarvittiin hyvä näytelmäkappale, tanssimusiikki, kupletti ja monologi. Ahtola piti tietysti tervehdyspuheen itse.

Ei mennyt kuin kaksi kuukautta, ja niin oli jo kirjaston avajaisjuhla. Oli hommattu kirjakaappi, käyty ostamassa paikallisesta kirjakaupasta kirjoja kolmen hengen porukalla ja lisäksi lähetetty kirjatilaus Työväen kirjakauppaan Helsinkiin. Lainaustmaksuksi oli sovittu viisi penniä lainalta tai kaksi markkaa vuosimaksuna. Laina-aika oli päätetty porrastaa kirjan paksuuden mukaan.

Sääkin oli hyvä avajaisjuhlissa toukokuun 16. päivänä 1912. Ohjelmassa oli tavan mukaan juhlapuhe, musiikkia ja runonlausuntaa. Lisäksi urheiltiin ja kilpailtiin. Kolmiottelun lajeina olivat kuulantyöntö, pituushyppy ja sadan metrin juoksu. Jos yleisurheilu ei innostanut, niin vaihtoehtona oli nuolenheitto- ja ampumakilpailu. Osallistuminen kilpailuihin maksoi 50 penniä. Siitäkin saatiin rahaa kirjaostoihin.

Miksi ja miten kirjastoja perustettiin?

Katsotaanpa asiaa vähän Jämsää ja Mänttä laajemmin. Tukeudun tässä kohtaa Tuire Kososen opinnäytteeseen perustuvaan kirjaan *Työväenkirjastot Suomessa* (1985), joka on har-

voja työväenkirjastojamme valottavia teoksia. Kososen laskelmat osoittavat, että kyseisiä kirjastoja perustettiin erityisellä innolla 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Vuonna 1899 kirjastoja oli 27, ja kirjoja niiden kokoelmissa 3 312 kappaletta. Sen sijaan vuonna 1916 kirjastoja oli 1 017, ja kirjoja kokoelmissa yli 90 000 kappaletta. On selvää, että kasvanut innostus perustaa työväenyhdistyksiä lisäsi kirjastojenkin määrää, mutta tärkein selittävä tekijä muutoksessa oli Kososen mukaan työväentalojen lisääntynyt rakentaminen. Kun työväenyhdistys sai pystyyn oman talon, oli mukava sijoittaa oma lainakirjasto sen ravintolan nurkkaan tai muuhun keskeiseen paikkaan. Muutoin olisi yhteiseen käyttöön tarkoitettu lainakirjasto pitänyt sijoittaa vaikkapa jonkun yhdistyksen jäsenen kotiin.

Työväenyhdistykset perustivat lainakirjastoja jäsentensä virkistymistä ja valistamista ajatellen. Työväenyhdistyksillä oli myös lukupiirejä ja keskusteluseuroja, joiden tarpeita kirjasto niin ikään palveli. Paikkakunnilla oli muitakin kirjastoja: kunnat ja kaupungit joko ylläpitivät tai avustivat kaikille halukkaille avoimia kirjastoja, ja raittiusseurat, nuorisseurat sekä itse perustetut kirjastoseurat järjestivät työväenyhdistysten tavoin omia kirjastoja jäsenistöilleen. Työväenyhdistyksissä ei kuitenkaan yleensä katsottu, että nämä muut kirjastot tyydyttävät kirjavalikoimillaan työväestön sivistystarpeita. Oli siis perustettava oma kirjasto. Toki oli ihmisiä, jotka käyttivät useampia eri kirjastoja.

Kun oli päätetty perustaa kirjasto, organisoituttiin. Valittiin kirjastotoimikunta, joka laati lainaustapaa, aukioloaikoja ja yleensäkin kirjaston käyttöä koskevat säännöt. Nimettiin kirjastonhoitaja, joka oli usein työväentalon vahtimestari tai yhdistyksen muu toimihenkilö. Sovittiin kirjojen ostosta, jonka hoiti yleensä kirjastotoimikunta – poikkeuksiakin tosin oli. Jämsässä kirjahankinnoista päätettiin yhdistyksen kuukausikokouksessa. Rahoitus saatiin työväenyhdistyksiltä suoraan tai arpaisten ja iltamien tuottoina.

Sisällissodan aikoihin työväenkirjastoja tuhottiin ja sotkettiin. Sasu Punanen raportoi *Kurikka*-lehdessä vuonna 1921 Pieksämäen työväentalon kirjaston hajottamisesta, jonka yhteydessä Voionmaan *Sosialidemokratian vuosisadan* päälle oli tehty ”rukiinen läjä”. Kesäkuussa 1919 kirjastoja oli toiminnassa vain 40 prosenttia (395 kirjastoa) vuoteen 1916 verrattuna. Kun työväentalojen ovia naulattiin kiinni 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, estyi kirjastojenkin käyttö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon tallennettu kirjastoperinneaineisto sisältää koskettavan kirjoituksen, jossa muuan Eino kertoo äidistään. Tämä katselee oululaisen Koskenkylän työväentalon suuntaan ja puhelee:

Tuolla niitä olis kirija poikineen, vaan meeppä ja ota. Kuinkahan monta porsasta me kylän akat olemmekaan kasvattaneet, oman sian ohella, Työväenyhdistykselle, että saatais tuo talo ja sinne kirijoja ja muut? Mutta tulee vielä aika, että Valonkin ukset aukiaivat ja silloin poika: ota ja lue. Tuut tietämään mitä kaikkia kansakoulujen lahtariopettajat ja niijen historiikirjat valehtelevat, eikä sinua tietävänä päästä niin sortamaan.

”Tärkeintä kirjastossa ovat kirjat”, sanoi neuvonantaja Wiik

Keskeinen toimija työväenkirjastojen edistämiseksi oli toimittaja ja kansanedustaja K.H. Wiik, joka muiden toimiensa ohella hoiti Helsingin ruotsinkielisen työväenyhdistyksen kirjastoa. Vuoden 1913 *Työväen kalenterissa* hän selitti kirjakokoelmien kartuttamisen periaatteita. Piti ostaa paljon hyvää kaunokirjallisuutta, sillä ellei niin tehdä, ”vallitsee kirjajhyllä kuolemanhiljaisuus”. Ei jokainen työmies jaksais töistään väsyneenä tutkia Marxin arvooppia. Ja sitä paitsi, ihmiselämää satuttavasti kuvaava hyvä romaani lisää tietomäärää yhtä hyvin kuin jokin kuiva tietoteos. Oikein sopivia olivat kauno- ja tietokirjallisuuden rajamailla liikkuvat yhteiskunnalliset romaanit, matkakertomukset ja elämäkerrat. Lasten ja nuorten käsiin tarvittiin ehdottomasti kirjoja, jotka heikentävät ”uskonnollisen ja isänmaal-

lisen kansa- ja pyhäkoulukirjallisuuden vaikutusta”. Wiikin mukaan kaunokirjallisuudesta oli kuitenkin hyvä jatkaa kansantajuiseen tieteelliseen ja erityisesti sosialistiseen kirjallisuuteen. Työväenkirjastossa piti olla hiukan luonnontiedettä, hiukan filosofiaa, hiukkasen enemmän historiaa ja sitäkin rutkemmin yhteiskuntatiedettä. Yleishyödyllistä maanviljelysoppia, käsityöoppaita ja keittokirjoja oli syytä ottaa mukaan, jotta naisetkin saatiin kirjastoa käyttämään, sekä tietenkin raittiuskirjallisuutta työväenliikkeen hengen mukaisesti.

Kun työväenkirjasto oli saatu perustetuksi, oli sitä agiteerattava:

Pankaapa joitakuuta kirjoja vahvaan tiiviiseen laatikkoon, nostakaa laatikko potkukelkkaan talvisäällä ja antakaa jonkun nuoren reippaan pojan livistää sillä läpi pitäjän, poiketen tietysti siellä täällä työläismökkeihin! Ihmeet ovat liikellä, elleivät kirjat tule lainatuiksi.

Tällaisesta kirjaston kotipalvelusta Wiik visioi.

Toiminta yleisenä kirjastona

Työväenkirjastoja perustettiin ajatellen ensi sijassa yhdistysten omaa jäsenkuntaa, mutta oli myös tapauksia, joissa kirjasto palveli alueensa kaikkia asukkaita. Tämä todettiin valtion kirjastotoimistossakin, joka myöntämällä tietuille työväenkirjastoille valtionavustusta

tunnusti ja tunnisti niiden luonteen yleisenä kirjastona. Näin tapahtui Mäntässäkin. Siellä työväenkirjasto alkoi saada valtionavustusta vuonna 1921 vastineeksi siitä, että kirjasto oli maksutta kaikkien kuntalaisten käytettävissä. Uudistuksia tehtiin. Kirjastoon järjestettiin avohyllyt, toisin sanoen päästettiin lainaajat itse hyllyille valitsemaan kirjansa, kun aikaisemmin kirjat oli pitänyt pyytää kirjastonhoitajalta. Saatiin lisää tilaa, oma huone lainausosastolle ja toinen lukusali-käsikirjastolle. Käsikirjastossa ilmeni niin kova tungos, että piti lisätä aukioloaikaa. Työväenyhdistys tarjosi tilan valoineen ja lämpöineen. Kuitenkin jo 1920-luvun päättyessä kirjasto siirtyi kunnalle parin tuhannen kirjan kokoelmana. Samalla tavalla hiipui muutkin työväenkirjastot: ne yhdistettiin kuntien kirjastoihin tai kuihtuivat käyttämättömyyteen.

Palataanpa vielä Robert G. Ingersolliin (1833–1899), yhdysvaltalaiseen vapaa-ajattelun puolustajaan. Työväenliikettä lähellä olleet pienet kustantamot julkaisivat hänen kirjojaan suomeksi 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana useiden kymmenien nimekkeiden verran. Tuire Kososen tutkimukset kertovat, että Ingersollin *Valitut teokset* olivat työväenkirjastojen yleisimpien kirjojen listan kärkipäässä. Ilmankos minäkin törmäsin niihin Jämsän työväentalon vintillä.